

[itobiad], 2020, 9 (3): 2962/2977

**Maveraünnehir'de İslam Medeniyeti Üzerine Küresel Bir
Analiz**

A Global Analysis On The Islamic Civilization Ma wara'un-
nahr

Kemal Yavuz ATAMAN

Sakarya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

**Sakarya University, Department of Labor Economics and Industrial
Relations**

e-mail: kemalataman59@gmail.com

Orcid ID: 0000-0000-0000-0000

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 05.05.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 21.07.2020
Yayın Tarihi / Published	: 30.09.2020
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: ATAMAN, K. Y., (2020). Maveräünnehir'de İslam Medeniyeti Üzerine Küresel Bir Analiz. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , x (x) , xxx-xxx.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Maveraünnehir'de İslam Medeniyeti Üzerine Küresel Bir Analiz

Özet

Maveraünnehir İslam tarihinde iki nehir arası bir havzadan, bir coğrafyadan öte, İslam'ın ilim, kültür, sanat havzasıdır. İslam'ın bu topraklara ulaşmasıyla birlikte İslam Medeniyetinin zirveye çıktığına tarih şahit olmuştur. Türklerin müslüman olması coğrafyanın ve yeryüzünün kaderini de değiştirmiştir. Başarılı devlet yönetimi, sağlam toplum yapısı, özgüveni yüksek, vasıflı, inançlı, ahlaklı, kaliteli ve çalışkan insan unsuru İslam Medeniyetinin gelişme ve yayılmasında büyük rol oynamıştır. Arapların başarılı fetihleri, seçkin sahabelerin bölgeye yerleşmeleri, Abbasilerin ilme ve kültüre yatırım yapmaları, havzanın Türk, İran, Çin kültür ve birikiminden faydalanması da medeniyetin gelişme harcını teşkil etmiştir. Bağdat, Basra, Harran Mezopotamya bölgesi alimlerinin bu havzaya göç etmeleri, Horasan'dan sürekli bir akışın olması da zenginliğe ve gelişmeye sebep olmuştur. Maveraünnehir deyince, İslami ilimlerin lider, kaynak, sembol isimlerini, pozitif ve sosyal ilimlerde temayüz etmiş, İslam ve Batı alemine asırlarca rehberlik eden kıymetli alimleri ve eserlerini görüyoruz. Nakşibendiyye, Kübreviyye, Yeseviyye gibi İslam dünyasının en önemli tasavvufi simaları ve tarikatları, devletlerin etkin ve kurucu unsuru olmaları, devlet, toplum ve bireylerin gelişmesinde önder konumunda bulunmaları da yadsınamaz. Maveraünnehir'den, Türkistan'dan Ortadoğu, Anadolu, Kafkasya, Balkanlar, Hindistan, Afrika ve Avrupa'ya dervişlerle, fetihlerle uzanan ve kurulan müslüman devletlerin arkasında da bu havzanın birikimi vardır. Maveraünnehir havzası, çevresi, Horasan'la birlikte verimli, bereketli devletlere, alimlere, eserlere, ekollere, ülkelerin gelişim ve değişimine sebep olurken, bu zirveye çıkışın muhtelif etkenleri, nedenleri ve çarpıcı yönleri de vardır. Küreselleşme belki de ilk defa Ortadoğu dediğimiz bölgeden Maveraünnehir'e aktarılan, daha sonra başka coğrafyalara ihraç edilen, taşınan bilgi, ilim, kültür, sanat, tecrübe ve yaşam tarzlarıyla bu havzada başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Maveraünnehir, İslam, Medeniyet, İlim, Kültür, Sanat, Toplum, Tasavvuf, Küreselleşme

A Global Analysis On The Islamic Civilization Ma wara'un-nahr

Abstract

Ma wara'un-nahr is a two-river basin in Islamic history, beyond a geography, it is a basin of Islamic science, art and culture. After the arrival of Islam, it has witnessed the zenith of Islamic civilization. Conversion of Turks to Islam also changed the destiny of the geography and the earth. Successful state administration, solid society structure, and the human element with

high confidence, high skills and moral quality played a major role in the development and spread of Islamic civilization. The successful conquests of the Arabs, the settlement of the sahabah in the region, the investment of the Abbasids in the culture and science, and the utilization of Turkish, Iranian, Chinese, cultures and civilizations formed the basis of civilization in the region. The immigration of Baghdad, Basra and Harran Mesopotamian scholars to the basin and a continuous flow from Khurasan also led to wealth and development. When we say Ma wara'un-nahr, we see the leading and symbolic names of Islamic sciences, and the distinguished scholars of positive and social sciences, whose works have guided Islamic and the Western world for centuries. The role of Sufi leaders and sects (such as Naqshibendiyya, Kubrawiyya, Yasawiyya) as the constitutive elements of the states, and their leadership in the development of the state, society and individuals in the Islamic world cannot be denied. Behind the Muslim states established with Islamic conquests in Ma wara'un-nahr, Turkestan, the Middle East, Anatolia, the Caucasus, the Balkans, India, Africa and Europe there is the accumulation of this basin. While the Ma wara'un-nahr basin and its surroundings together with Khorasan led to fertile states, scholars, works and schools, and to the development and change of countries, there are various factors, causes and striking aspects of this zenith of civilization. Globalization has started for the first time in this basin with transfer of the knowledge, science, culture, art, experience and lifestyles from -the region we call- Middle East to Ma wara'un-nahr and then exported to other geographies.

Keywords: Ma wara'un-nahr, Islam, Civilisation, Science, Culture, Art, Society, Sufism, Globalisation.

Giriş

Mavareünnehir nedir? Bu Arapça kelime, terkiptir ve “Nehrin arkası, öte tarafı veya nehrin öte tarafında bulunan kısım/ bölge” anlamına gelir. Maveraünnehir ismi, Araplar tarafından verilmiştir. Amuderya (Ceyhun) , Siriderya (Seyhun) arasındaki tarihi coğrafya, topraklar olarak söylenmiştir. Müslüman coğrafyacılar, Amu-Derya (Ceyhun) nehrinin ötesinde-kuzeyinde- fethedilen bölgelere bu ismi vermişlerken, Kaşgarlı Mahmud bu bölgeye “Çayardı” demiştir.¹

Bu bölge Türklerin yurdu Orta Asya ile tam bir bütünlük gösterir. Ancak, bazı müslüman coğrafyacılar bu bölgenin İran-Turan sınırı olmasından dolayı da Türkistan'a dahil etmemişlerdir.² Bir dönem Türkler, Harezmliler, Soğdlular, Araplar ve İranlılar bu bölgede yaşamışlardır. İslam medeniyetinin devasa gelişmesinde bu etnik ve kültürel yapının önemi

¹ Emel Esin, “İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslâm'a Giriş”, s.152, İstanbul, 1978.

² W. Barth Hold, “Moğol İstilasına Kadar Türkistan”, s.69, çev. H. Dursun Yıldız, İstanbul, 1981.

büyüktür. Bölge bugün her yönden bir Türk yurdudur.

Mâverâünnehir merkezde en geniş ve en verimli topraklara sahip Soğd (Buhara ve Semerkant), batıda Harizm (sonraları Hive), güneyde Saganiyan-Huttel, Ceyhun'un yukarısında Bedaḥşan, kuzeyde Fergana-Şaş (sonraları Taşkent)'tan oluşan beş ana bölgeye ayrılıyordu.³ Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan, devletleri ile Kazakistan'ın bir kısmı bu topraklarda hüküm sürmektedir.

Maveraünnehir havzasındaki güçlü ilim, kültür, sanat hareketi, çevredeki diğer İslam şehirlerine de yayılmıştır. Horasan, Bağdat, Basra, Mekke, Medine ile olan ilişkiler, irtibatlar büyük İslam coğrafyasında canlılığa ve gelişmeye sebep olmuştur.

Biz burada birebir coğrafi bir alanı değil, Maveraünnehir ismiyle hatırlanan ve tarihe geçen ilim ve kültür havzasını ve çevresini ele alacağız. Bu nedenle bugünkü Özbekistan Türkmenistan, Afganistan, İran, Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Doğu Türkistan'ın da bulunduğu topraklarda mahir, meşhur İslam ilim, kültür ve sanat merkezlerini kapsayan, bu ülkelere ait şehirlerin yetiştirdiği bazı âlimlerin, siyaset ve kültür adamlarının, sanatkarların temellerini attığı, geliştirdiği, yaydığı medeniyetin oluşum sürecinde ve daha sonra diğer coğrafyalara akışında, günümüze kadar uzanan etkilerinde dikkati çeken bazı noktaları da analiz etmeye çalışacağız.

1. Maveraünnehir Havzasının İslam'la Tanışması

Bölgenin İslam'la tanışması Hz. Ömer (r.a.) döneminde olsa da⁴ Emeviler döneminde başlayan fetih hareketleri ile İslam bu topraklara girmiştir. Kuteybe b. Müslim'in Horasan valisi olmasıyla birlikte fetih hareketleri başlamıştır. Kuteybe b. Müslim kararlı bir şekilde Çin sınırına kadar fetihleri sürdürmüş, Arap muhacirleri ve idarecileri gittiği yerlere iskân etmiştir.⁵

"Kuteybe, Emevî hâkimiyetini Mâverâünnehir'de sağlam temeller üzerine oturtan kişidir. Bölgede o dönem için güçlü siyasî aktörlerin olmayışı Kuteybe'nin işini kolaylaştırdı. Çin ise iç çekişmeler sebebiyle Mâverâünnehir'e müdahale edemiyordu. Kuteybe, askerî sahada bir deha idi. Fethedilen yerlerden sürekli asker toplayarak ordusunu takviye ediyor, böylece birliklerini zinde tutmayı başarıyordu. Zamanla ordudaki etkinliklerinin artması, milliyetçi çizgiye sahip Emevîlerin bile mevalîye "güven" duyduğunun, dolayısıyla da fethin amacına ulaştığının bir göstergesidir. Bölgede planlı-programlı tebliğ faaliyetlerinin yine Kuteybe ile başladığı görülür. "Allah, dininin yüceltilmesi için size bu toprakları helal kıldı" sözleri, onun fetih algısını ortaya koymaktadır. Kuteybe çok geniş toprakları fethetti. Emevîlerin İslam'ı yaymak, tebliğ amaçlarının dışında ipek yolunu ele geçirmek arzuları vardı. Bölgeyi ciddi bir vergiye bağladılar. Bir müddet sonra bölge halkında Emevî siyasetine ve

³ Alim Kahraman, "Maveraünnehir", DİA, c.28, s.177, 2003.

⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Tarih, c.3, s.39-40, Çev. Heyet, İstanbul, 1985.

⁵ Ahmet Baltacı, Kuteybe b. Müslim ve Türk-Arap Münasebetleri, (BYLT), Selçuk ÜSBE, Konya, 1995.

fetihlerine karşı bir direnç başladı.

Emevî halifeleri arasında adaletin ve İslâm'ı yayma idealinin gerçek anlamdaki temsilcisi olan Ömer bin Abdülaziz döneminde fetih politikası bütünüyle değişmiştir. Gereksiz gördüğü askerî faaliyetlere son vermesi bunu gösterir. Çünkü o, İslâmiyet'in barış ortamında kabul göreceğine inanan birisiydi. Bölgedeki seferler durdurulmuş, başarısız memurlar azledilmiş, görevini kötüye kullananlar cezalandırılmış, vergi reformu yapılarak yıllar süren adaletsizliklere son verilmiş ve mevalîye hakları iade edilmiştir. İleri gelenlerin haksız ve adaletsiz uygulamalara karşı taleplerini ciddiye aldı. Ömer b. Abdülaziz'in bu ve benzeri uygulamalarına bakıldığında fetih kavramını insan üzerine kurguladığı ve bölge halkının kalbini ısındırmaya başladığı anlaşılır. Ona göre gerçek ve kalıcı fetih, muhatabını zihnen ve kalben ikna edebilmekten geçmektedir.”⁶

Abbasiler işte bu fetih anlayışı ile hareket etmiş, Emevilerin Ömer b. Abdülaziz öncesi yaklaşımını değiştirmişlerdir. Abbasiler döneminde Çinlilerle yapılan Talas Savaşı'nın kazanılmasıyla Türklerin İslam'a ve Araplara karşı durumu değişmiştir. Talas savaşı Türklerle Arapları yakınlaştırmıştır. Talas savaşından sonra Abbasiler daha sıcak ve uyumlu bir siyaset takip etmişler, Halife Memun istikrarlı tutumu ile bölgenin gelişmesi ve ilerlemesine sebep olmuştur. Halife Memun, Samaniler devletinin temellerini atmış, Samaniler döneminde de Mâverâünnehir; siyâsî, askerî, iktisadî ve kültürel kalkınmayı sağlamış, medeniyet sahasında ilerlemiştir. Samaniler Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesinde çok önemli bir rol üstlenmişlerdir. Selçukluların Mâverâünnehir'e göç etmesine de vesile olmuşlardır.⁷

2. İslam Medeniyetinin Maveraünnehirde Gelişmesinde Etkin Olan Unsurlar

Öncelikle Emevilerin fetih stratejileri, Abbasilerin de ilme, irfana, eğitime stratejik yatırımları, bölge insanlarıyla kurmuş oldukları sağduyulu, samimi ve yerel ilişkiler, muhacir olarak gelen Arapların yönetici olarak istihdam edilmeleri, toplumun doğrudan sahabe veya tabiine mensup insanlardan İslam'ı öğrenmesi ve onlarla yakınlaşması halkın müslüman olmasını sağlamıştır.

Bölge İslam ordularının tebliğ sahasındadır. Sahabe kadrolarının emekleri vardır, onların ayakları bu topraklara değmiştir. Maveraünnehir'e ilk kez Hz. Ömer (r.a.) döneminde gelen sahabelerden sonra, Emeviler zamanında İslam'ı yaymak amacıyla fetihler başlamıştır. Gelenler içerisinde Semerkant'ta medfun Şah-ı Zinde lakabıyla maruf, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in

⁶ Yunus Akyürek, “Emeviler Dönemi Fetih Politikası ve Mâverâünnehir'in Fethi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.22, sayı:1, s.85,115, 2013, Bursa.

⁷ Hamilton A.R Gibb, Orta Asya'da Arap Fütuhâtı, çev. M. Hakkı, s.116, 1930, İstanbul.

ailesinden Kusam ibni Abbas gibi isimler de vardır.⁸ Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) Hazretlerinin neslinden insanlar bölgeye yerleşmişler, saygınlık kazanmışlar, İslam'ı kabulü ve yaşanmasında etkin rol oynamışlardır.

Abbasi Halifesi Memun'un Samaniler üzerinde çalışması, Mâverâünnehir'de hakimiyeti ele alan Samaniler'in bölgeyi Ortaçağ'ın en zengin, güçlü ve medenî ülkelerinden biri haline getirmeleri ve Türklerin İslamlaşması sürecini hızlandırmaları da gelişme sürecinin en önemli unsurlarındandır. Esasen Abbasiler, kalpleri kazanmış, silahsız bir fetih gerçekleştirmişlerdir. Bölgede yerli halk Soğdlular, İranlılar (Farisi), Türkler, Harezmliler ve Araplar vardır. Bu etnik yapı bölgenin zengin ve gelişmiş insan kaynaklarını oluşturmuştur. Yerleşik halkın İslam'ı benimsemesi ve özümsemesinde Arapların çok ciddi uğraşısı, çabası, çalışması ve katkısı vardır.

Daha önce bölgede bulunan Göktürk ve Sasani gibi köklü devletlerin olması bölgenin gelişmişlik ölçütleridir. İslam'ın kıymetini anlamaya hazır bir birikim toplumunda vardır.

İpek Yolu ve Hint Baharat yolunun Mevaraünnehir ve çevresi şehirlerden geçmesi bölgenin ekonomik olarak güçlenmesi, hayat standartlarının yükselmesi, insan hareketlerinin yoğunluğu, toplum kalitesinin de yükselmesine sebep olmuştur.

İpek yolunun Talas savaşı ile Türklerin kontrolüne geçmesi, Semerkant'ta ipek dokuma fabrikalarının kurulması⁹ ekonomiyi güçlendirmiş, refah seviyesini yükseltmiştir. Bu ekonomik güç, devlet ve toplumun ekonomik gücünü artırmıştır, İslami çaba, çalışma ve eğitim faaliyetlerinin kaynağı doğmuştur.

Buhara, Semerkant ve Fergana gibi stratejik, siyasi, iktisadi birikimi olan, tarihi şehirlerin fethi ve yönetimi sağlanmıştır.

Abbasilerin canlandırdığı Maveraünnehirde iktisadi zenginlik, ilmi ve kültürel zenginliğe de yansımıştır. Abbasiler, Emevilere nispetle savaşıardan uzak kalmış, siyasi istikrarı önemsemiş, ekonomik kalkınmanın önünü açmış ve pahalı yatırımlar yapmaktan kaçınmışlardır.

Tasavvufi hareketler kurumlaşmış, devlet ve toplumla içe hale gelmiştir. Yusuf Hemedani (rh.a.) ve sonrasında Abdülhalık Gücuvani (rh.a.) ile Haceganiye, daha sonra Muhammed Bahaeddin Nakşibend (rh.a.) ile Nakşibendiye tarikat silsilesinin 13 (on üç) ismi bu bölgede medfundur. Emirler, devlet ricali, medrese uleması, ticaret ehli ve halk tasavvufla, hemdem olmuştur, iç içedir.

⁸ Hasan Kurt, "Orta Asya'da Peygamber Ailesinden Bir Sahabî Kusam B. Abbas", A.Ü.İ.F.D., sayı:39, s. 565, 1999, Ankara.

⁹ W. Barth Hold "Moğol İstilasına Kadar Türkistan", s.233-283, çev. H. Dursun Yıldız, İstanbul, 1981.

Yine Abdülhalık Gücdüvani (rh.a) halifelerinden Ahmet Yesevi (rh.a)' i de Yeseviyye ile geniş ve kapsamlı bir eğitim, irşat faaliyeti başlatmış, binlerce müşit yetiştirmiştir. Yesevi Hazretlerinin devasa türbesinin Timur yaptırmıştır.¹⁰

Timur'un Nakşibendiyye Pirllerinden Emir Külal (rh.a) ile de irtibatı vardır. Nakşibendiyye içerisinde Ahrariyye diye kolbaşı olan Ubeydullah Ahrar (rh.a)'da toplumda ve devlet yönetiminde etkin olup , diğer İslam coğrafyalarına da talebeler gönderen pirlere aittir. Necmeddin-i Kübra (rh. a.)' de Kübreviyye tarikatını kurmuştur. Moğol istilasında savaşarak şehit düşmüştür. Harezm bölgesinde halkı ve devleti kuşatan, ilmi çalışmasıyla irşadı güçlü, yaygın etkisi olan bir zat idi.

Seyahatlerin serbest, sınırların açık olması gelişmenin çok önemli unsurudur. Sınırların kalktığı ve insanların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği bu dönemde, bilimsel ve kültürel çalışmalar hızlanmış, İslâm medeniyeti mesafe kat etmiştir. Alimlerin Horasan, Medine, Mekke, Irak, Basra, Bağdat, Kahire arasında gidip gelmeleri ilmi, kültürel gelişmeleri hızlandırmıştır.

Bir taraftan kadim İran, bir taraftan Çin ve Hint Medeniyetleriyle seyahatlerle irtibat ve iletişim sağlanmıştır. Iraklı alimlerin Mezopotamya'dan taşıdıkları birikimin yanında, bazı İslami ilimlerin Irak ekolünden etkilendikleri de görülmektedir.

İslam öncesi gelişmişlik ölçülerine sahip şehirler, insan ve toplum yapıları, yönetim sistemleri bölge insanının müslüman olmasından sonra kalitesini daha çok artırmasına destek olmuştur.

Maveraünnehir ve civarında İslam Medeniyetinin yeşerdiği, geliştiği şehirlerin mimarisi, toplumsal yapısı medeniyetin ilerlemesinde etkili olmuştur. Gezinlerin ifadelerine göre bu insanlar çalışkan, cömert, cesur, atak, misafirperverdirler. Toplum ticaret, sanat ehlidir. Çarşıları, pazarları, sokakları hareketli ve canlıdır, yani medenidir.

İslami ilimlerin Maveraünnehir'e göç ettiği de görülmektedir. İbni Haldun'a göre, Arapların devlet ve iktidara sahip olma hırsları, onları ilim ve kültürden uzaklaştırdı. Sosyal refahın getirdiği kolaylık ve imkânlarla ilim, kültür, sanat ve diğer meslekleri küçük gördüler.¹¹ Bu yüzdendir ki, alimler ve ilim Maveraünnehir'e hareket etmiştir.

Cihanşümül, evrensel mesajların özellikle sufilerce dile getirilmesi toplumu diğer din, ırk ve toplulukları kuşatmaya sevk etmiştir. Esasen Harakan'da

¹⁰ Prof. Dr. Mahmud Es'ad Coşan, "Ahmed-i Yesevi", İstanbul, 1995.

¹¹ İbn-i Haldun, Mukaddime, çev. Zakir Kadiri Ugan, s.544, MEB Yayınları, İstanbul, 1991

yaşamış, Maveareünnehir havzasının sufi önderlerinden Yusuf Hemedani (rh.a)'nin , İbni Sina, Gazneli Sultan Mahmut, Çağrı ve Tuğrul beylerin Hocası,Türkistan, Horasan ve Anadolu Erenlerinin Piri, Hasan Harakani (rh.a) 'nin şu sözleri ne kadar kapsayıcı, kuşatıcı olup, tebliğ, temsil tekniğini, havzanın da insani değerler anlayışını ve zeminini ifade etmektedir.

“Eğer sen insan âşığı olmak, insan dostu olmak istiyorsan bütün ihtilaflardan soyunman lazım. Hatta din ihtilafları da bunun içerisinde.” Harakani (rh.a)' nin talebelerinin arasında Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler, Ermeniler, Rumlar, İranlılar varmış. O'nun kapısına gelen farklı din ve kesimlerden insanlar var. Diyor ki, "Her kim bu kapıya gelirse ekmeğini verin inancını sormayın; zira Allah'ın katında ruh taşımaya layık olan herkes, elbette Ebu'l-Hasan'ın sofrasında ekmeğe yemeğe layıktır." Ebu'l-Hasan Harakânî'nin “çoklukta birlik” öğretisi İslam /Selçuklu medeniyetini beslemiştir.¹²

Bu havzada Hanefi Fıkıhı İmamı Ebu Hanife (rh. a.) 'nin etkisi olup, İmam-ı Maturidi (rh.a)' de kelimada/fıkıhta O'nu ölçü almıştır. Âdemiye yani insanlık bu ekolde esas alınmıştır. Ebu Hanife ve takipçileri şunu şart koşmuşlardır: El-İsmet bi'l-Âdemiyye, “Her insan, insan olmak itibarı ile dokunulmazdır; velev ki, yaratılışları ve yaratılışlarından gelen cinsiyet, ırk, din, sınıf, milliyet ve etnik yapı gibi hususlarda farklılıkları olsun. Bir diğer deyişle insan olmak, insan hakları ve sorumluluklarının temelidir. İslam hukukundaki Evrenselci Okulun fert seviyesinde diğerlerine olan yaklaşımı bu şekildedir.¹³ Bu görüş ve yaklaşım havzada sufi anlayışlarla örtüşerek, İslam medeniyetinin toplumu kuşatmasını, genişlemesini, güçlenmesini sağlamıştır.

İslam medeniyeti, diğer medeniyetleri dışlamamış, sahip de çıkmıştır, faydalı olanları almış, bu da diğer tarafları etkilemiştir. Alimler, bir Hadis-i Şerife göre ,Hz. Muhammed (s.a.v.) , Cahiliye dönemin erdemleriyle amel ederdi, diye beyan ediyorlar.

Bölgede kurulan güçlü askeri sistemlerin etkinliği medeniyetin teşekkülünde önemli bir yer tutar. İnsanın, malın, namusun, şerefın korunması, güvenliğin sağlanması gelişmenin sigortası olmuşlardır.

Ribatlar, sınır boylarında, ticaret yollarında ve şehir kapılarında kurulan gönüllü askerlerden oluşan bir nevi karakol gibi çalışan yerlerdir. Ribat'ta bulunan gönüllülere Murabıt denilmiştir.¹⁴ Ribatlar hayır kurumu olarak da çalışmışlardır. Bu ribatlara gelirler vakfedilmiş, daha sonra zenginler ve devlet adamları tarafından ribatlar kurmak popüler hale gelmiştir. Ribatlar

¹² Tülay Berberoğlu, “Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Selçuklu Devlet Felsefesindeki Cihanşumul Yaşatma Anlayışına Etkisi”, Harakani Dergisi, s.109, sayı.1, Kars, 2014.

¹³ Recep Şentürk, “Açık Medeniyet İstanbul Yaklaşımı”, Tohum Dergisi, Güz-2016, İstanbul.

¹⁴ Ahmet Erol, Klasik İslâm Döneminde Ulaşım (Yüksek Lisans Tezi), s.32, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2006.

sosyal alanda medeniyetin tesisine büyük katkılar sağlamıştır. Aşağıda daha ayrıntılı anlatılacaktır.

3. İslam Medeniyeti Ve Maveruünnehir

İslam Medeniyetinin çıkış yeri Mekke ve Medine'dir. İslam Medeniyetinin üç nehir havzasında şekillendiğini söyleyenler vardır. Fırat-Dicle'de Mezopotamya, Nil Deltasında Mısır, Amu-derya, Siri-deryada Maveruünnehir medeniyetin kaynak noktalarıdır. Maveruünnehir'den çıkan alimler, filozoflar, mutasavvıflar İslam Medeniyetinin altın çağını yaşatmışlardır. Bu üç nehirden de diğer İslam coğrafyalarına akışı ve yayılmayı görüyoruz. Endülüs, Osmanlı, Selçuklu medeniyetlerinin de bu ana merkezlerden beslendiğini söyleyebiliriz.

3.1. Âlimler

Burada yetişen İslam alimleri, dini, sosyal, pozitif ilimlerde çok önemli eserler yazmışlar, insanlar yetiştirmişler, teşkilatlar, müesseseler kurarak tarihe geçmişlerdir. Dini ilimlerde Kelam, Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Tasavvufta büyük ve önder simalar kendini göstermiştir. Çok önemli eserler bu coğrafyada telif edilmiştir. Maveruünnehir havzasından İslami ilimlerin temeli olan, kelam, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf alanlarında asırlarca, halen etkileri ve yararları devam eden kaynak eserler yazılmıştır. İslam'ın anlayış, düşünce ve yaşam tarzları Kuran ve Sünnete uygun olarak hayata geçirilmiştir. İslam'ın, kişi, toplum, devlet hayatında ve uluslararası ilişkilerde başarıyla uygulandığı örnekler ortaya konulmuştur. İlk ve önemli tefsirler burada yazılmıştır. İbni Mukatil, Zemahşeri, Beydavi, Nesefi, Semerkandi, Razi gibi müfessirler, Buhari, Müslim, Darimi gibi muhaddisler Maveruünnehir'de en sağlam ve meşhur eserlerini telif etmişlerdir. İslam coğrafyasında geniş bir alana hitap eden, İmam Azam Ebu Hanife'nin görüşlerinden ilham alan Maturidilik burada neşet etmiştir. Mebsut gibi önemli bir fıkıh eseri de yine burada yazılmıştır. Çok önemli fakihler bu havzada yetişmiştir. Mergilani, Serahsi, Ebulleys Semerkandi gibi. Sosyal, tarih ve pozitif bilimlerinde de dünyayı etkileyen alimler yaşamış, eserlerini burada yazmışlardır. İbni-Sina, Farabi, Uluğ Bey, Ali Kuşçu, Harezmi, Fergani, Saguni, Biruni alimleri ve filozofları bölgede yetişmiştir. Entelektüel faaliyetlerin yaygınlaşmasında XI. yüzyılın başında 1004 yılında Harezmi'de inşa edilen ve Biruni'nin başkanlık ettiği "Harezmi Memun Akademisi" önemli yer tutmuştur.¹⁵

İslami ilimlerin teoriğe ve pratiğe yönelik açılımlarıyla, güçlü alimlerle, İslam'ın aslına bağlı, çağa uygun, Kuran ve sünnet çizgisinde, sahabe yolunda, samimi, kaliteli, mütevazı, entelektüel, fetih ruhuna sahip, hayır

¹⁵ Vahit Celal, "Maveruünnehir'de IX-XII Yüzyıllarda Felsefi Düşüncenin Yaygınlaşması", International Journal of Science Culture and Sport, s.800, Temmuz 2014, Ankara.

hasenat sahibi insanlarla, bütün bu çalışma, çaba ve uğraşların önünü açan devlet adamlarıyla, medeniyeti kökleştiren kuvvetli ilmi, siyasi, hayri, askeri, kültürel ve sosyal kurumlarıyla Maverâünnehir’de gelişen İslam Medeniyeti aynı zamanda üretken, dışa açık ve yayılcı bir özelliğe de sahip olmuştur. Vasıflı insanlarla, kaliteli toplum ve güçlü devletler kurulmuştur. Çin kaynaklarına göre Moğol istilasında 500.000 alim şehit edilmiştir. İmam Maturidi’nin mezarını olduğu bölgede 250.000 ila 400.000 alimin metfun olduğu rivayet edilmektedir. Yukarıdaki rakamlar dönemin nüfusu dikkate alındığında ilmi, kültürel açıdan toplum seviyesinin, sosyal hayatın çok güçlü olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada gelişen medeniyetin en mühim özelliği İslami ilimlerin sistematüğını kapsamlı hale getirerek rehber kaynaklar oluşturmak, aynı zamanda kalifiye kişilerle İslam’ın tanıtımını, bilinmesini ve yayılmasını temin etmek olmuştur. Mimarının ve sanatın mükemmelliği medeniyetin harika taraflarındandır. Ayrıca pozitif ilimlerde alınan mesafe ve elde edilen başarılar sadece İslam dünyasını değil, dünyanın da gelişimini sağlamıştır. İbn-i Sina, Farabi, Harezmi’nin sosyal, fen bilimlerinde, felsefede, tıpta, aritmetikte, Uluğ Bey, Ali Kuşçu’nun astronomi ilminde açtıkları alan ve sundukları bilimsel çözümler, tespitler teoriler, yaklaşımlar Batı’da etkisini göstermiş, bazı açılımlar da Avrupa’da Rönesans’ı tetiklemiştir.

3.2. Dil

Maveraünnehir ve Horasan’da üç dil kullanılmıştır. Bazı İslam devletlerinde olduğu gibi resmi dil Arapça olmuş, bunun yanında Farsça ve Türkçe de önemli ölçüde kullanılmıştır. Bu da manevi hayatın ve bilimsel yükselişin gelişmesinde önemli yer tutmuştur. Arap dili daha çok dini bilimler ve fen bilimlerinde kullanılmış, Fars ve Türk dilleri de sosyal alanlarda ve edebi eserler ortaya koymada kullanılmıştır.¹⁶ Tasavvuf literatürü, Farsça eserlerle temayüz etmiştir. Gazneli ve Büyük Selçuklu Devletinin resmi dili Farsça olmuştur. Üç dilin kullanılması toplumsal mutabakatı ve medeniyetin tekamülünü, zenginliği sağlamıştır.

3.3. Tebliğ, İrşad Çalışmaları, Tasavvuf Merkezleri

Hz.Ebubekir (r.a.) ve Hz.Ali (r.a.)’den gelen tarikat silsilesinin pirlerinden Yusuf Hemedani’nin halifelerindenn Ahmet Yesevi (rh.a)’nin dervişleri, talebeleri çok geniş bir coğrafyaya uzanmışlardır. Hindistan, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya, Anadolu ve Afrika’ya kadar gitmişler, tekke ve zaviyeler kurmuşlardır. Selçuklu devletinin kuruluşunda öncü olmuşlardır, yer almışlardır. Hz. Mevlâna Celaleddin Rumi (rh.a), Emir Buhari(rh.a) gibi zatlar Osmanlının kuruluşu öncesi insan eğitimine, yetiştirmeye odaklanmışlardır. Bazı alimler Hz. Mevlâna Celaleddini Rumi(rh.a)’yi Osmanlı’nın kurucusu sayarlar. Yine bu bölgenin sufileri Çin ¹⁷ ve

¹⁶ Vahit Celal, “Maveraünnehir’de IX-XII Yüzyıllarda Felsefi Düşüncenin Yaygınlaşması”, s.801.

¹⁷ Wang-Zin-Shan, “Çin’de İslamiyet”, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, c.2-4, Cüz.2, s.163, İstanbul, 1958.

Hindistan'a¹⁸ kadar gitmişler, saraylara kadar nüfuz etmişlerdir.

Hemedani (rh.a.)'nin halifelerinden Abdulhalık Gücdüvani (rh.a.) Haceganiyye'nin piri olmuştur. Daha sonra Muhammed Bahaeddin Nakşibendi (rh.a)'in tarikatı ise Asya, Afrika ve Avrupa'da yayılmış, siyasi sosyal, ilmi, kültürel ve sosyal hayatı etkilemiş, kuşatmıştır.

Necmedin-i Kübra (rh.a) ise Kübreviyye tarikatının kurucusu olup, yine İslam coğrafyasında, devlet, toplum hayatında etkinlik sağlamıştır.

Mavreaünnehir'de eğitilmiş, nitelikli, varlıklı, birikimli, fedakâr insanlar yetişmiş ve irfan orduları halinde başka coğrafyalara yayılarak faydalı olmuşlardır. Nasıl ki sahabe-i kiram Asr-ı Saadet'te göçlerle, İslam'ı temsil ederek yaymışsa, çağın ve zamanın özelliklerine, niteliklerine haiz insanlar İslam'ı temsil ederek, geniş bir alana yaymışlardır. Sadece İslam ülkelerine değil Çin, Hindistan, Bizans, Avrupa'ya da uzanmışlar, etkilemişler, başka medeniyetlere, toplumlara ve dini merkezlere de katkı sağlamışlardır.

4. Şehirler

Semerkant, Buhara, Baykent, Fergana, Harezmi, Merv, Belh, Farab, Semerkant'a bağlı Soğd toprakları, Uşrûsana, Şaş (Taşkent), Fergana, Kişş, Nesaf, Sağaniyan ve ona bağlı yerler, Huttel, Tirmiz, Guvaziyan, Ahsisek, Tarzz ve Hocende şehirleri Mavevarünnehir içinde ve çevresinde yer almışlardır. Bu şehirlerden bazılarının İslam öncesi de medeni şehirler olduğu¹⁹ İpek Yolu ve Hint Baharat Yolu üzerinde bulunmaları nedeniyle tüccarların uğrak yeri olmaları, madencilik ve sanatın gelişmişliği, kılıç, kalkan ve zırh gibi önemli eşya ve malzemelerin imalat ve ihracatı, kilim, halı, perde, seccade, yastık örtüleri, devlet adamlarına hırka gibi değerli kumaşları dokuyan mahir ustaların bulunması, dokumacılığın ilerlemesi, deri bakır işlemeciliği, cam sanayii gibi sektörlerin gelişmiş olması, demir, gümüş ve züccaciye sanatlarının ustalığı, çiftçilerin varlığı, zanaatkarların maharetleri, başarıları bütün gezginler tarafından sitayişle ifade edilmiştir.²⁰ Şehirlerin zengin, temiz ve güzel, bakımlı olmaları da dikkatlerden kaçmamıştır. Çinli gezginler bu bölgede 7 nci yüzyılda 500 şehir olduğunu yazmaktadırlar. Bir medeniyetin en önemli merkezi, gelişmişlik kriteri şehirler, şehirlerin yaşam tarzlarıdır. Bu şehirlerin çok gelişmiş, düzenli, temiz, mimari yönden mükemmel, çarşıları, camileri, medreseleri, hamamları, bahçeleri, yolları, dükkanları, evleri ile üstün özelliklere sahip olduğu gezginlerce seyahatnamelerde yazılmıştır. Bir şehrin gelişmiş örneği olarak, 1865 yılında 60.000 nüfuslu Hokand'da 147 medrese ve 360 cami daha küçük olan Oş'ta 147 camisiyle görüyoruz. Şehirdeki en büyük eğitim

¹⁸ Mahmud Es'ad Coşan, "Ahmed-i Yesevî", İstanbul, 1995.

¹⁹ Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, s.26, İstanbul, 1970.

²⁰ Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, s.48, İstanbul, 1970.

kurumu sıfatını taşıyan Alimbek Medresesi, 2500 m2'lik bir alanı kaplamaktadır.²¹

5. Devletler

İslam devletleri, Karahanlılar, Gazneliler, Harzemşahlar, Memluklar, Babürlüler, Selçuklular, Osmanlılar gibi devletlerin havzası, kaynağı bu bölge olmuştur. Buradan alınan feyz, ilham, bilgi, teknik, kültür, anlayış, düşünce, tecrübe ve cesaret diğer coğrafyaların kendi özel şartları ile birleştirilerek yeni devletlere yansımıştır.

Bu devletlerin ilham kaynağı olan büyük mutasavvıflar bölgede yetişmişler, devleti, toplumu ve insanları irşat etmiş, etkilemişlerdir. Bu irşat, eğitim, çalışma nitelikli insanlara ve kurumların teşekkülüne sebep olmuş, fetihler başlamıştır. Toplumda alimler etkindir, saygındır. Medreseler kaliteli ve yaygındır. Camiler çoktur. Hayır ve hasenat kurumları güçlüdür. İlim, kültür, sanat, estetik rağbet görmektedir. İç ve dış Ticaret canlıdır. Zanaatkârlık vardır. Askeriye kuvvetlidir. Bir arada yaşama kültürü tesis edilmiştir. Her yönüyle kaliteli bir sosyal yapı vardır.

6. Askeri Sistem Ve Ribatlar

Havzada gelişen medeniyetin en önemli unsurlarından birisi askeri sistemin gücüdür. Özellikle Yeseviyye güçlü bir Alp Eren ordusu kurmuştur. Bu erenler fetihlerin mimarı ve devletlerin istikbali olmuştur. Sınır boylarında, şehirlerde kurulan ribatlar gönüllülerden oluşmaktadır.

Abbasiler zamanında Mâverâünnehir'deki ribâtlar, birçok işlevi yerine getirmiş ve toplum hayatında önemli yer edinmiştir. Düşman taarruzlarını önceden haber vermek, şehirlerde güvenliği ve asayişini sağlamak, ayaklanmaları önlemek, kervan ve yolcuları korumak, eşkıyaları takip etmek gibi görevler murâbitların temel vazifesiydi. Buna ek olarak ribâtlara yerleşen din adamları ve zahidler, dini ilimlerle askerleri eğitirken zımmîleri İslam'a tebliğ etmek ve halkı irşat etmek gibi dini vazifeler üstlenmiş ve Maveraünnehir'de İslam'ın yayılışında son derece etkili olmuşlardır.

“Abbasiler ve Samanîler zamanında ribâtlar; Mâverâünnehir'de iç istikrarın ve güvenlik ortamının sağlanmasında, İslâm dininin yayılmasında, ekonomik refahın ve toplumsal dayanışmanın artmasında önemli bir rol oynamıştır. Askeri karakol olarak kurulan ribâtlar, zaman içinde yolcuların konakladığı kervansaraylara, yoksulların ve miskinlerin ihtiyaçlarını karşılayan zaviyelere, eğitim-öğretim yapan medreselere ve zahitlerin toplandığı tekke ve dergâhlara doğru gelişim göstermiştir. Maveraünnehirde tarihçiler 10.000 adet ribat olduğunu yazmaktadırlar. Bazı ribâtlar çevresine inşa edilen evlerle zaman içinde köy ve kasabalara dönüşmüştür. Bu açıdan ribâtlar ve murâbitlar Mâverâünnehir'in iktisadî, içtimai ve kültürel

²¹ Mehmet Akif Okur, Yeni Çağın Eşiğinden Avrasya'nın Kalbine Bakmak, s.43, Ankara, 2011.

hayatı üzerinde asırlar boyunca etkisini hissettirmiştir.”²²

Bu ribatları kurmak devlet ricali ve zenginler için önemli hale gelmiştir. Daha sonra bu ribatlar hayır faaliyetlerinin de hamisi ve öncüsü olmuşlardır. Hayri faaliyetleri güçlü, sürekli hale getiren ribatlardır. Vakıf Medeniyeti'nin öncüsü de bu ribatlar olmuşlardır.

İbni Haldun'un Emeviler için söylediği iktidar ve siyaset hırsı, refah tercihi bu medeniyetin de kesintiye uğramasına, devletlerin refah paylaşımı, siyaset, iktidar hırsı, rekabet, iç çekişme ve hanlıkların kavgaya yönelmeleriyle parçalanmalarına sebep olmuştur.

7. Maveraünnehir Ve Küreselleşme

Maveraünnehir'de gelişen İslam Medeniyetinin ilkeleri, felsefesi, yaklaşımları başka coğrafyalara, düşünce, inanç iklimine taşınarak, tam ve gerçek bir küreselleşme örneği vermiştir. Bağdat, Basra, Mekke, Medine, Harran, Mezopotamya'nın ilmi, kültürel, entelektüel birikimi Horasan ve Maveraünnehir'e taşınmıştır. Maveraünnehir'e taşınmanın ilk ve öncü gücü irfan orduları, sahabedir. Mümtaz insanlardır. İslam'ın tebliği, temsili, yerleşmesi için askeri ve idari personel iskân edilmiştir. İnsanın dolaşımı, akışı ile birlikte Abbasilerin ve Halife Memun'un siyaseti, sağduyu ve irfan sahibi alimlerin rehberliğiyle bilgi, maharet, kültür de aktarılmıştır. Öncelikle şehirlerin güvenliği, halkın hüsnü zannı ve İslamlaşması sağlanmış, İslam hayata girmiştir. Daha sonra ise, medeniyet diğer bölgelerden Maveraünnehir'e alimlerin öncülüğü ile doğal ve cazip bir süreçte, insan merkezli olarak göç etmiştir. Marifet iltifata tabidir. Huzur, güven, fırsat, imkân, refah ve gelişme şartlarının sağlandığı bu havzada alimlerin, filozofların eserler ürettiğini, insanlar yetiştirdiğini, idealleri gönül ve zihinlere ettiklerini görüyoruz. Tarihin başka dönemlerinde, mesela Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra da müslüman veya gayrı müslim alimlerin Osmanlı topraklarına göç ettiklerini görüyoruz. Günümüzde de bilginler cazip ortamları, imkânları, fırsatları, çalışma alanlarını, devletleri ve kurumları tercih etmektedirler. Maveraünnehir'de yüzyıllara yönelik açılımlar, ilim, kültür faaliyetleri gerçekleşmiş, kurumlar tesis edilmiştir. İnsanın, bilginin, ilmin, tekniğin, mimarinin, kültürün sanatın, askerliğin, sosyal yapının, hatta finansın başka coğrafyalara aktarılması, başarılı devlet ve toplum yapılarının, ilmi müesseselerinin bu yolla kurulduğu görülmektedir.

Bu nedenle küreselleşmenin ilk ve önemli dönemlerinden birisinin Maveraünnehir'de başladığı söylenebilir. Küreselleşme alanında ilmi yetkinliği olan Prof.Dr. George Modelksi'ye göre, “Küreselleşmenin

²² Aykut Özbayraktar, Abbasilerin İlk Döneminde Maveraünnehir (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.34, Konya, 2014.

başlangıç döneminde, M.S. 1000 dolaylarında, dünya ölçeğindeki siyasal bir düzene en yakın oluşum İslam Dünyası'ydı. Bu birliğin kökenleri Arapların yedinci yüzyıldaki fetihlerine dayanıyordu ve birleştirici gücünü İslam'dan alıyordu. Alimler ve bilim insanlarının merkezi Kahire ve Bağdat gibi şehirlerdi, eğitim kurumları da Avrupa'daki üniversiteleri yüzyıldan fazla bir farkla önceliyordu. Alimler ve bilim insanlarının merkezi Kahire ve Bağdat gibi şehirlerdi, eğitim kurumları da Avrupa'daki üniversiteleri yüzyıldan fazla bir farkla önceliyordu. Müslümanlar, Avrasya-Afrika topraklarında merkezi bir yer tutmaları ve bunu geniş erimli ticaret amacıyla kullanmaları sonucunda dünya uygarlığının başlıca merkezlerini çoktan bir araya getirmişlerdi."²³

Bize göre küreselleşmenin süreci Maveraünnehir'e taşınan ilim ve medeniyet göçleriyle devam etmekte, oradan da Doğu ve Batı dünyasına yayılmaktadır. Maveraünnehir ile Endülüs'te İslam medeniyetinin eş zamanlı yükselişi de dikkat çekicidir. Modelks'kiye göre Endülüs Emevileri de küreselleşmenin ilk döneminde yer alırlar.

Bu havzada ve süreçte insanın maddi ve manevi gelişiminin, iç ve dış huzurunun, insani ihtiyaç ve çevre şartlarının son derece mamur olduğunu görmekteyiz. Ragıp El-İsfahani'nin İnsanın yaratılışı yeryüzünü imar etmektir, görüşü ile İbni Haldun'un Umran / Medeniyet görüşü bu havzada karşılık bulmuştur. İnsanın sadece yeryüzünü değil, kendisini mamur etmesi de gerekir. Ömür de imardan gelmektedir. Kuran'ın insanlara yüklediği bir görevdir. Maveraünnehir havzasında insan , çevre , toplum ve devlet de mamur kılınmıştır.

Bu medeniyetin yine küreselleşme süreci içerisinde başka coğrafyalara Yesevi dervişleriyle, insanlarla, alimlerle, eserlerle, bilgi, hikmet ve ilimle, yayıldığını, taşındığını, görmekteyiz.

Sonuç

Maveraünnehir ve çevresinde yeşeren, gelişen, yayılan İslam Medeniyeti dikkat çekici özelliklere sahiptir. Sahabe-i Kiramın tebliğ faaliyetleri çerçevesinde başlayan seyahatler, Emeviler döneminde fetihlere, Abbasiler tarafından ise sosyal ve kültürel yatırımlara, kalplerin kazanılmasına yönelerek havzanın İslamlaşmasını sağlamıştır. Medeniyet merkezlerinden Maveraünnehir'e sadece askerler ve fetih orduları değil, seyyidler, alimler, irfan orduları yerleşmiştir. Farklı etnik yapıların imtiazıyla, alimler, filozoflar, sufiler, sanatkarlar yetişmiş, onların eliyle de İslam Medeniyeti gelişmiş, büyümüştür, mükemmel bir toplum inşa edilmiştir. Burada kurulan medeniyet Asya'nın geniş topraklarına, Avrupa'ya, Afrika'ya kadar uzanmıştır. İnsanlığa sunulan çok önemli ilmi, fikri eserler dünyanın seviyesini yükseltmiştir. Fetihlerle gelinen yerde, yeni fetihler doğmuştur. Doğu ve batı alemleri bu medeniyetin etkileri ve katkılarıyla mesafe almıştır.

²³ David Held, Anthony McGrev, Küresel Dönüşümler, s.1-4, 2017.

1980'den beri sosyoloji, siyaset, ekonomi bilimlerinin ilgi alanında, insanlığında içinde olduğu küreselleşme süreci, bu havzada yeşeren, sonra yayılan medeniyetin oluşturduğu atmosferde, tarihte ender görüldüğü bir şekilde huzur, güven, barış ve adaletle yaşanmıştır. İletişim, etkileşim, insanın, ürünün, hizmetin, bilginin, kültürün transferi doğal ve medeni yollarla, sömürüden uzak bir şekilde başka coğrafyalara taşınmıştır. Buradan çıkan bilgiler Avrupa'nın Rönesans'ına, Hint yarımadasının gelişmesine, Anadolu, Kafkasya, Balkanların ihyasına sevgi, adalet, merhamet yoluyla devletlerin kurulması ve yaşamasına sebep olmuştur. Şüphesiz Türkler için bu medeniyet ve Maverâünnehir havzası çok daha büyük öneme sahiptir. Çünkü gerek soy, gerek din büyüklerimiz oradadırlar. O havzadan Anadolu'ya gelmişler, İlayı kelimetullah için kendilerini feda etmişlerdir, hicreti tercih etmişler, bizlere mamur bir medeniyet, topraklar ve tarih bırakmışlardır. Onların hayır defterleri açıktır. Bugün ise önemli olan şudur ki, yaşayan nesillerin geçmişi, tarihi öğrenerek, anlayarak, hissederek çağa uygun düşünce ve davranış kalıplarını geliştirmek, küresel bir İslam Medeniyetini tesis etmektir. İnsanlığı yüksek ahlak ve kıymetli değerler üzerinde buluşturmak, sevgi, insaf ve adalete dayalı medeniyetin küresel çapta inşasını sağlamaktır.

Kaynakça

Akyürek, Y., (2013). *Emevîler Dönemi Fetih Politikası ve Mâverâünnehir'in Fethi*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.22, sayı:1, s.85,115, Bursa.

Baltacı, A., (1995). *Kuteybe b. Müslim ve Türk-Arap Münasebetleri*, (BYLT), Selçuk ÜSBE, Konya.

Berberoğlu, T. (2014). *Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Selçuklu Devlet Felsefesindeki Cihanşumul Yaşatma Anlayışına Etkisi*, Harakani Dergisi, s.109, sayı.1, Kars.

Celal, V. (2014). *Maveraünnehir'de IX-XII Yüzyıllarda Felsefî Düşüncenin Yaygınlaşması*, International Journal of Science Culture and Sport, s.800, Ankara.

Coşan, M. E., (1995). *Ahmed-i Yesevî*, İstanbul.

Esin, E., (1978). *İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslâm'a Giriş*, s.152, İstanbul.

Gibb, H. A.R., (1930). *Orta Asya'da Arap Fütuhâtı*, çev. M. Hakkı, s.116, İstanbul.

Held, D.& McGrew, A., (2017). *Küresel Dönüşümler*, s.1-4.

Hold, W. B., (1981). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s.69, çev. H. Dursun

Yıldız, İstanbul.

İbn-i Haldun, (1991). *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, s.544, MEB Yayınları, İstanbul.

İbnü'l-Esir, (1985). *el-Kâmil fi't-Tarih*, c.3, s.39-40, Çev. Heyet, İstanbul.

Kahraman, A. (2003). *Maveraünnehir*, DİA, c.28, s.177.

Kurt, H., (1999). *Orta Asya'da Peygamber Ailesinden Bir Sahabî Kusem B. Abbas*, A.Ü.İ.F.D., sayı:39, s.565, Ankara.

Okur, M. A., (2011). *Yeni Çağın Eşiğinden Avrasya'nın Kalbine Bakmak*, s.43, Ankara.

Özbayraktar, A., (2014). *Abbasîlerin İlk Döneminde Mâverâünnehir*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Şentürk, R., (2016). *Açık Medeniyet İstanbul Yaklaşımı*, Tohum Dergisi, İstanbul.

Togan, Z. V., (1970). *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s.48, İstanbul.

Wang Z. S., (1958). *Çin'de İslamiyet*, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, c.2-4, Cüz.2, s.163, İstanbul.

